

FRAGMENTOS DE ULISES, 1926

Joyce, James e Otero Pedrayo, Ramón (trad.). 2003. *Fragmentos de Ulises, 1926*. Vigo, Galaxia, 2003. Estudo introdutorio de Kerry Ann MacKevit. Introducción traducida por Carlos Acevedo.

Non é casual que no ano en que se está a celebrar o centenario do *Bloomsday*, o día en que transcorre un dos paseos máis famosos da literatura universal, o recreado por James Joyce na súa obra magna, sigamos a falar desa fonte inesgotable de estudo e debate que é o *Ulises*. Se ben o propio autor advertira da súa intención de escribir unha odisea moderna poboada de tantas referencias e tan saturada de significado como para manter as sucesivas xeracións de críticos atarefados, é pouco probable que o seu primeiro tradutor ao galego, Ramón Otero Pedrayo, puidera imaxinar que, case 80 anos despois da súa tradución e precisamente gracias a ela, a sombra do irlandés ía seguir pai-rando sobre nós con semellante intensidade.

A iniciativa da editorial Galaxia de publicar a tradución que o escritor ourensán fixo dalgúns fragmentos do *Ulises* en 1926 pon de manifesto o vivo interese que Joyce segue a suscitar entre o público galego e merece ser aplaudida en tanto que, como se anuncia na contraportada do libríño, vén inspirada pola moi nobre idea de dar a coñecer «a vocación de modernidade e universalidade que animou o espírito dunha época». O certo é que un breve repaso polas declaracións de calquera das figuras literarias de máis sona no panorama actual serve para decatarnos da existencia dunha reiterada invocación á controvertida personalidade e traxectoria de Joyce xa sexa para xustificar, analizar ou simplemente falar da produción propia. Poderíamos dicir que no imaxinario colectivo galego o autor irlandés ocupa un lugar privilexiado, de obrigada referencia tanto para os creadores como para o público contemporáneo en xeral. Ben é certo que o “retrato” de Joyce máis divulgado polas nosas elites intelectuais ten moito de construción mitolóxica con fins utilitarios. Estamos a falar, en definitiva, dun construto cultural que necesariamente vén conformado á medida de artificios ideolóxicos e discursos programáticos concretos. Neste sentido, a proposta coa que Galaxia se achega a esta edición dos fragmentos, a «contextualización pensando nos lectores de hoxe» (cita da contraportada), non podería ter sido máis apropiada xa que son moitas as preguntas pendentes para eses lectores contemporáneos: ¿Quen era James Joyce? ¿Cal era a súa relación cos movementos culturais e o contexto sociopolítico da Irlanda da súa época? ¿Cal foi a súa transcendencia para a literatura do noso tempo? ¿Como se explica a fascinación que ten producido a súa figura para os escritores galegos de diferentes xeracións?

Na súa aclaración no breve capítulo titulado “A nosa edición”, os editores refírense ao «valor simbólico» desta tradución emblemática e excepcional «que transcende o puramente literario ou filolóxico» (53). Resulta, polo tanto, non só contradictorio senón profundamente decepcionante que as expectativas creadas unha e outra vez polas declaracións dos responsables editoriais, non cheguen a materializarse na introdución. Desafortunadamente, a súa autora, Kerry Ann McKeivitt, parece máis interesada en divulgar a súas propias conxecturas entre a comunidade de estudosos sobre o tema da recepción de Joyce en Galicia que en contextualizar esta emblemática tradución para un posible público non experto. Só iso explica que o seu traballo non conteste practicamente a ningunha das preguntas dun potencial «lector de hoxe» que, sabendo da existencia dos fragmentos traducidos por Otero, adquira este libriño coa idea de entender a relevancia do que poderíamos ver como un dos xestos simbólicos máis elocuentes na historia moderna da nosa cultura. De feito, a declaración de intencións das primeiras páxinas podería levarnos a engano xa que McKeivitt asegura que «neste estudo introdutorio invéstigase a recepción de Joyce e mais da súa obra en Galicia» (8) e que se pretende «demostrar que Otero Pedrayo empregou o texto orixinal [inglés] e mais a tradución francesa» (8-9), para finalmente anunciar que «conclúo esta investigación avalian-do o impacto de Joyce sobre os intelectuais galegos e a conseqüente contribución ao proxecto lingüístico e cultural que estes pretendían» (9).

Non obstante, a lectura das 51 páxinas deste estudo introdutorio deixa patente que estamos ante unha ambiciosa lista de obxectivos incumpridos xa que, malia outras consideracións ás que nos referiremos en breve, é sobre todo a demostración de que o escritor galego empregou tanto o orixinal en inglés como a tradución ó francés o verdadeiro asunto que se dilucida neste traballo. Se ben a autora dedica 8 páxinas (8-16) a expoñer as circunstancias que rodearon a publicación dos fragmentos na revista *Nós* en 1926, abonda con reparar os numerosos estudos publicados desde finais da década de 1980 ata o presente para comprobar que a maioría dos datos que McKeivitt presenta xa foron comentados no seu momento desde innovadoras perspectivas como as dos estudos de tradución e a teoría literaria máis recente que, pola súa parte, a autora parece descoñecer. Resulta polo tanto sorprendente que este estudo introdutorio leve como título “Cuestións pasadas por alto” e non deixa de ser irónico que McKeivitt empregue boa parte do seu traballo en insistir na pretendida orixinalidade do mesmo cando o seu “achado” debe tanto a todos aqueles estudos que o precederon. A autora é orixinal, sen dúbida ningunha, na súa controvertida decisión de converter o asunto do texto de partida empregado por Otero nunha «polémica cuestión» (18), tan relevante como para ser merecedora do gran protagonismo que incomprendiblemente se lle outorga nesta edición.

Os fragmentos seleccionados por Otero Pedrayo corresponden a partes dos episodios coñecidos como “Ithaca” e “Cyclops” e apareceron presentados

en *Nós* como «postos en galego do texto inglés», sendo esta unha cuestión que boa parte da crítica ten sinalado á marxe de posibles consideracións sobre se o texto inglés foi realmente a (única) fonte empregada. O que resulta evidente é que ao aventurarse a traducir a Joyce, ou mellor a “poñelo en galego” (unha referencia directa ao propósito universalizador da Xeración Nós que Risco expresara coa máxima “poñer a cultura europea en Galego”), Otero leva a cabo unha especie de apropiación narcisista ou, se se quere, un exercicio de “domesticación” que implica tanto a reconciliación coa experiencia cultural allea como a exaltación da propia. Como xa observara a maioría da crítica, McKevitt tamén se refire ao aspecto programático e mesmo ás curiosas contradicións que subxacen ás decisións dos membros da xeración á hora non só de traducir senón, como no caso de Risco, de contextualizar a obra e personalidade de Joyce. Non obstante, son numerosas as ocasións en que a autora evita afondar nese tipo de cuestións que, desafortunadamente, menciona só a título informativo, como cando fala dos fragmentos correspondentes ao episodio “Cyclops” e se refire sen máis explicacións á omisión no texto galego «do escandaloso final da noticia do xornal» (18).

Son outras as cuestións que lle interesan a McKevitt tal como ela mesma declara cando explica que «ninguén confirmou nin negou de maneira concluínte se Otero empregou ou non un texto de mediación» e, a continuación aclara que «nesta introdución vou presentar os argumentos dos investigadores, comparar e analizar fragmentos dos textos inglés, francés e galego e, finalmente expoñer as miñas conclusións» (19). De aí que a partir da páxina 19 os seus esforzos vaian dirixidos a sinalar o que presenta como omisións, negligencias ou mesmo erros cometidos polos seus precursores para concluír máis adiante que «a maioría dos investigadores obviaron e descartaron a importancia da tradución de Larbaud para *Commerce* cando Otero comenzou o seu proxecto de tradución» (38). Aínda que a crítica galega xa se tiña referido á innegable influencia que a recepción de Joyce en Francia tivo para a xeración Nós, McKevitt aborda este asunto dun xeito exhaustivo, coa idea de resaltar así a transcendencia da información que presenta, «aínda non salientada por outros traballos» (19).

É indubidable que a autora coñece extraordinariamente ben a historia da recepción de Joyce en Francia (e a do *Ulises* en particular) que glosa con todo luxo de detalles. Neste sentido, malia que hai que destacar que a información que achega é rigorosa e está contrastada, son moitas as ocasións en que dá a impresión de que emprega demasiado tempo e esforzo en proporcionar datos que podería ter resumido ou citado a través dunha nota a pé (aínda que as notas a pé tamén son excesivas e moitas das veces demasiado longas para un estudo deste tipo). Parte do problema reside en que nos atopamos ante un traballo que se asemella máis a unha comunicación das que adoitan publicarse nas coleccións de “actas de congresos” que a unha introdución expresamente producida para a ocasión. Iso explica tamén certos problemas de estilo sobre

todo no que respecta á redundancia dalgunhas ideas e á insistencia desmesurada coa que se busca salientar o mérito do traballo a base de rebater os argumentos doutros autores (como amosan ás case nove páxinas dedicadas a atacar un artigo concreto) o que lle confire ao texto un ton tedioso e pouco fluído e ademais obstaculiza a lectura.

A introdución remata coa anunciada comparación entre o texto orixinal e as correspondentes traducións ao galego e ao francés de tres breves pasaxes de “Ithaca” (respecto de “Cyclops” a autora aclara que en 1926 Otero non tiña máis opción que o texto inglés por non existir unha tradución dispoñible) mediante a que McKevitt pretende chegar a algunha conclusión sobre o que motivou as escollas léxicas e de rexistro, así como as decisións sobre a sintaxe e puntuación empregadas por Otero. Paradoxalmente, obsérvase nesta sección un afán por sistematizar os resultados dun traballo no que de xeito evidente o escritor galego se afastou de calquera espírito de sistematización. Ante unha tradución destas características, é dicir, concibida como un experimento máis ca un traballo que persegue ser avaliado con rigor, habería que preguntarse cal é o interese e mesmo a vixencia da análise comparativa que aquí se propón. A propia autora suscita esta cuestión de xeito indirecto cando, despois dunha serie de exemplos que explica mediante hipóteses, ás veces de escaso interese (como cando dilucida sobre a tradución de *kettle* por “cazola”) chega á conclusión de que Otero Pedrayo empregou principalmente o texto inglés pero en casos concretos recorreu á tradución francesa como texto de mediación e, polo tanto, explica que:

En liñas xerais, podemos concluír que Otero Pedrayo, igual ca todos os tradutores, empregou os recursos que tiña a súa disposición para ofrecellevlle a *Nós* a que para ela era a mellor tradución posible (49).

Resulta difícil admitir que unha conclusión destas características poida xustificar a transcendencia deste «estudo introductorio». Ao remate do mesmo calquera «lector de hoxe» seguirá facéndose as mesmas preguntas que se facía ao comenzo e ademais ficará desconcertado polas reiteradas declaracións dunha autora que en demasiadas ocasións parece máis preocupada por demostrar a suposta orixinalidade do seu traballo que pola calidade do mesmo. O preocupante é que son varias as contradicións nas que McKevitt incorre ao longo destas páxinas, sendo quizáis a máis rechamante a que se desprende da enigmática acusación coa que pecha esta introdución. Se ben con anterioridade a autora se atribuíra os posibles méritos na descuberta da existencia do texto de mediación agora, pola contra, arremete contra «algúns sectores da intelectualidade galega» que coñecendo este dato o terían omitido para, según ela, salvagardar o prestixio da xeración:

O silencio dos críticos galegos respecto do texto de mediación ilustra tamén como algúns sectores da intelectualidade galega, aínda hoxe, senten a necesidade de protexer certos membros da *Xeración Nós* e consolidar o prestixio dos seus proxectos artísticos e literarios. (51)

Lamentablemente o esforzo de lectura que requiren as 51 páxinas desta introdución está lonxe de ser recompensado con este escuro e críptico final que eleva gratuitamente o ton acusatorio que xa se viña anunciando desde o comenzo. É unha mágoa que un traballo de contextualización que se lle debe ao público galego do século XXI, e que por forza debería ter cristalizado nun sereo percorrido polo noso pasado, acabe convertido nuha peregrinaxe narcisista e errática. Hai quince anos, no seu extraordinario ensaio titulado “James Joyce e a Xeración Nós”, o tristemente desaparecido Xoán González-Millán denunciaba que o silencio en torno á tradución de Otero Pedrayo era indicativo da «precaria situación da crítica literaria galega» (29). Non obstante, ao remate do seu traballo, vaticinaba González Millán un esperanzador panorama ao explicar que do mesmo xeito que a incorporación da obra de Joyce ao sistema literario galego representou un desafío estético e intelectual «este mesmo desafío, agora analítico, segue a provocar ó historiador da cultura galega que se enfrenta con este feito clave na historia cultural e literaria da modernidade galega» (44).

As palabras de quen foi unha das personalidades máis emblemáticas no ámbito internacional dos estudos literarios galegos deberían facer recapacitar a todos os protagonistas da escea cultural contemporánea no noso país, en especial aos responsables de proxectos editoriais como o que aquí se tenta presentar. Só gracias a un labor exercido desde a cautela profesional e un xenuino compromiso co público poderanse afrontar moitos dos desafíos aínda pendentes.

REFERENCIA BIBLIOGRÁFICA

GONZÁLEZ MILLÁN, X. 1989. “James Joyce e a Xeración Nós”. *Grial* 101, 1989.

M. Teresa Caneda Cabrera
Universidade de Vigo

